

ZLATKO HERKOV

IZMJERA GRADA VARAŽDINA OD GODINE 1766.
I NJOME IZAZVANA BUNA

*ÜBER DIE GRUNDVERMESSUNG DES VARAŽDINER STADTGEBIEST
VOM J. 1766. UND ÜBER DEN MIT IHR VERBUNDENEN
FRAUENAUFSTAND*

Im J. 1750. wurde die Varaždiner Verwaltung und Wirtschaft mit einem kommissarischen Statut neugeregelt. Die Stadt wollte jedoch diese neuen Vorschriften nicht durchführen und so sandte die Ungarische Kammer einen Geometer mit der Aufgabe das Stadtgebiet zu vermessen und die Wirtschaftslage der Stadt zu durchforschen. Im J. 1765. erledigte dieser Geometer seine Aufgabe nicht zufriedenstellend und wurde im J. 1766. noch einmal nach Varaždin gesandt. Diesmal widersezte sich die ganze Bürgerschaft dieser Vermessung und als der Geometer die Vermessung beginnen wollte, entstand ein Frauenaufstand, in dem alle Bürgerfrauen teilgenommen haben, die Frau des Richters nicht ausgenommen. Die Frauen verhinderten dem Geometer gewaltsam seine Arbeit zu beginnen und es vergangen viele Monate bis er diese Arbeit beendigte. Sein Bericht über die Mißwirtschaft der Stadt ist eine der besten Quellen für die Wirtschaftsgeschichte der Stadt Varaždin.

- Sadržaj: 1. Kneidingerov rad u Varaždinu 1765. godine
2. Kneidingerova izmjera od 1766. godine
3. Kneidingerov izvještaj
(s bilješkama)

1. KNEIDINGEROV RAD U VARAŽDINU
1765. GODINE

Među osnovna prava slobodnih gradova spada i pravo da oni sami u vlastitom djelokrugu raspisuju određeni kraljevinski odnosno kraljevski porez, kao i daće i namete koje propisuju za pokriće vlastitih potreba. Ti porezi i nameti imaju se raspisivati pravedno prema imovnom stanju i mogućnostima građana.

U Varaždinu se to načelo ne poštuje. Dok se s jedne strane članovi magistrata, a donekle i članovi izabrane općine, sami oslobađaju plaćanja poreza i daća, pa i raznih davanja u naravi, ti se tereti drugim građanima nameću samovoljno i nepravedno.

Kada je godine 1698. Saborska konferencija odredila da se na području slobodnih gradova ima izvršiti popis plemićkih posjeda i imovine trgovaca, Varaždinski se magistrat ustručava da to uradi, pa i nakon ponovljenih poziva koje mu upućuje Hrvatski sabor.¹ Stanje se nije mnogo popravilo ni u toku idućih nekoliko desetljeća.

U točki 35. statuta od godine 1750. izričito je navedeno da se kraljevinski porez i tada još ubire po starim popisima, pa se određuje da novi magistrat te popise odmah ispravi i da ubuduće poreze i namete ubire po ispravljenim popisima.

No, nepravilnosti pri raspisu poreza ne prestaju, što dokazuju mnogobrojne pritužbe i prigovori iz toga doba.

Kada je Ugarska dvorska komora u drugoj polovici XVIII. stoljeća gospodarstvo slobodnih gradova podvrgla jačem nadzoru, ona pri tom često prelazi dopuštene granice, pa i »slobode« i »pravice« tih gradova na području Hrvatske.

Već u doba dolaska savjetnika Komore Ignacija Radostića grad dobro osjeća to zadiranje Ugarske komore u gradsku autonomiju, osobito onda kada se radi o gradskom gospodarstvu i o kraljevskim приходima i pravima. Razloga takvu postupku ima dosta. Namjera je mjerodavnih krugova da se gradsko gospodarstvo usmjeri tako da se приходima od njega pokriva dio vlastitih potreba grada i da se kraljevinski porez (a od godine 1770. kraljevska kontribucija) raspisuje svim građanima i stanovnicima prema njihovoj snazi, u prvom redu prema kućnom i zemljišnom posjedu.

Komora želi saznati kako i u kolikoj mjeri to slobodni gradovi provode, pa u tom smislu traži potrebna razjašnjenja i podatke. To traži i od Varaždina, pa je i povjerenstvo Rajczan-Kanižaj u tom pogledu tražilo potrebne podatke. Oni Komoru nisu zadovoljili jer je bilo očito da je gradsko gospodarstvo zanemareno i da se njegovi prihodi ne troše u korist grada. I izvještaji koje do potkraj 1763. šalje povjerenik Ignacije Radostić oskudni su i dokazuju da se stanje gradskog gospodarstva nije dotada popravilo. Komora stoga odluči u Varaždin poslati stručnjaka sa zadatkom da ispita mogućnosti poboljšanja gradskog gospodarstva. Izbor je pao na komorskog mjernika Andriju Leopolda Kneidingera, koji je slične poslove obavio i u Zagrebu.²

Otpisom od 7. listopada 1763. Komora javlja gradu da je odredila izmjeru cijelog gradskog područja.³

Krajem siječnja 1764. Komora javlja da će u Varaždin doći mjernik Kneidinger, kojemu treba osigurati stan, dovoljno ljudi za pomoć pri mjerenju

¹ Zaključci II, str. 214, g. 1700.

² Jedan Kneidingerov tlocrt grada Zagreba iz godine 1766. nalazi se u Muzeju grada Zagreba.

³ HAV AGV III-18, 7. listopada 1763.

i dnevnicu od 3 forinte, koja se ima isplatiti iz gradske blagajne. Kasnije je određeno da mu se ima naknaditi i putni trošak.⁴

Izvršivši mjerenja, Kneidinger je zimi 1764. izradio tlocrt (»mappa«), koji je dovršio u siječnju 1765. i predao ga Komori.⁵ Gradu nije predao obvezatan primjerak jer mu se grad ustručavao platiti dnevnicu, a ni putni trošak mu nije htio naknaditi, s obrazloženjem da Kneidinger nije radio samo za Varaždin.⁶ Spor je riješen tek u svibnju 1766.⁷

Kneidinger je uz nacrt predao i opširni tumač s opisom cijelog područja, s mišljenjem kako bi se moglo poboljšati gradsko gospodarstvo.⁸

2. KNEIDINGEROVA IZMJERA OD GODINE 1766.

Ali, Kneidingerov rad u Varaždinu nije time završen. Povod njegovu povratku u Varaždin daje tadašnji gradski magistrat.

U to je doba gradski sudac Žigmund Pullay, dok je gradski bilježnik Jakob Fritz, a kapetan Ambroz Velačić. Da si osiguraju sklonost ostalih članova magistrata i da njima, ali i sebi povise stalne plaće, za što nije bilo mogućnosti, oni podnose Ugarskoj dvorskoj komori prijedlog da odobri novi gradski namet na vinograde i polja građana. Ujedno predlažu da

⁴ HAV AGV III-20, 31. siječnja 1764; III-43, 20. srpnja 1764.

⁵ HAV AGV III-39, Kneidingerov dopis komori od 15. travnja 1765.

⁶ HAV AGV III-34, III-39 (ukupni trošak mjerenja i izrade nacrtu iznosio je 965 ugarskih forinti; grad je ostao dužan 465 forinti). Komora je tražila da grad Kneidingeru isplati i remuneraciju od 30 zlatnika (III-41, 4. lipnja 1765).

⁷ Komora određuje da Kneidinger gradu izruči nacrt koji je izrađen na trošak grada (III-70, 27. svibnja 1766).

⁸ HAV IGV III-75, 29. siječnja 1765: *Explanatio mappae Liberae Regiaeque civitatis Varasdinensis, ejusque denique fundorum cum genuina terrenorum descriptione, modove quo deteriores illius partes corrigi, et ad fertilem statum reponi veleant, concinnata.*

Pri izradi nacrtu Kneidinger se poslužio različitim bojama. Tako je oranice razvrstao u tri razreda. Oranice prvog razreda označio je nešto tamnijom crvenom bojom, one drugog razreda svijetlijom crvenom bojom, a oranice trećeg razreda žutom bojom.

Dosljedno tada vladajućem mišljenju, Kneidinger prebacuje težište poboljšanja gradskog gospodarstva i povećanja gradskih prihoda na što bolje iskorištavanje gradskog zemljišta, i to ne samo boljim obrađivanjem, nego i osposobljavanjem za obrađivanje onih područja koja se tada nisu obrađivala, bilo zbog toga što su bila izložena poplavama Drave, Dravice i Plitvice, bilo s razloga što se uopće nisu upotrebljavala, a to se u prvom redu odnosi na opkope (»grabišta«), koji su u tom času zagađeni i rasadnici mnogih bolesti. Njih bi trebalo zatrpati, a u tu svrhu može poslužiti zemlja i građa bedema koji ih opkoljavaju i koji više ne služe svrsi. Za taj rad i za druge poslove oko melioracije zemljišta mogao bi se upotrijebiti rad kmetova, jer ih ima dosta. Računa s 13.520 radnih dana takve tlake.

Kneidinger je izmjerio površinu opkopa do Erdödyjeve tvrđave s 33.831 čhv (tj. preko 20 jutara računajući svako jutro 1600 čhv). Predlaže da se to zemljište učini prikladnim za gradnju kuća, pa bi se tada moglo cijelo to zemljište prodati po 12 krajcara ihvat, što bi gradu donijelo preko 6.768 forinti.

Kneidingerov izvještaj predstavlja svakako vrijednu građu za proučavanje gospodarske povijesti Varaždina, a njegov nacrt od godine 1765. ne bi se trebao mimoići pri proučavanju urbanističkog razvitka grada.

se obnovi točna izmjera cijelog gradskog područja bez obzira na osobu vlasnika ili posjednika pojedinog zemljišta. Oni su se, naime, nadali da će im to omogućiti ne samo povišenje dotadašnjeg gradskog prihoda nego da će time dokončati i dugogodišnji spor s velikašima i plemićima, koji su uskraćivali plaćanje gradskih poreza i ostalih nameta. S novom izmjerom imali bi se njihovi posjedi na području grada s obzirom na gradske terete izjednačiti s posjedima varaždinskih građana.

Ugarska dvorska komora nije zadovoljna Kneidingerovim izvještajem i tlocrtom od godine 1765. s obzirom na njegove suviše općenite prijedloge za poboljšanje gradskog gospodarstva, pa iskorišćuje i ovu priliku da i u Varaždinu potpuno provede proširenje svojega djelokruga i reforme Marije Terezije u pogledu gradske uprave, kojoj se nije opirao samo grad nego su joj se protivili i Hrvatski staleži.

Komora stoga prihvaća prijedlog Varaždinskog magistrata da se u Varaždinu obavi izmjera cijelog područja, pa i unutrašnjega grada. U tu svrhu šalje u Varaždin svojega mjernika Kneidingera, kojemu su prilike u Varaždinu već dobro poznate. Nalaže mu da ujedno točno i u pojednostima utvrdi nedostatke u gradskom gospodarstvu i u načinu raspisa poreza i drugih gradskih tereta i da predloži sve što je potrebno da se oni uklone.⁹

Došavši 11. travnja iste godine u Varaždin, Kneidinger uz dozvolu suca i magistrata obavi mjerenje unutrašnjega grada i velikog dijela gornjeg podgrađa.¹⁰ Ali tada se desilo da su plemstvo i Malo i Veliko gradsko vijeće zatražili da se njegov dekret u vijećnici ponovno pročita i protumači. Na dan 5. svibnja to je zaista i učinjeno, a tada se utvrdilo da su mnogi građani protiv izmjere zemljišta, pa su zbog toga podigli cijelu bunu.¹¹ Tada su se u to uplele i žene, kako građana, a tako i članova magistrata. Hrpimice su navalile na mjernika i na njegove pomoćnike i odvratile ih od započeta rada.¹² Gradski kapetan se tome nije mogao oduprijeti jer su ga ostavili njegovi četnici, kao i građani koji su bili obvezni na četovanje pod gradskim stijegom. I Hrvatski je sabor prosvjedovao protiv izmjere područja grada Varaždina od komorskog mjernika,¹³ a i ban se na to žalio. Sada je Gradsko vijeće izaslalo pučkog tribuna u Požun da uredi pitanje izmjere gradskih zemljišta. Ne polučivši ništa, on je nekoliko noći obilazio građanske kuće nagovarajući građane na otpor, a održavao je s njima i nedozvoljene sastanke s pozivom na bunu.

Komora je o tim događajima u gradu dobro obaviještena, jer već otpisom od 16. svibnja 1766. poziva Magistrat da poduzme sve što je potrebno

⁹ Otpis Ugarske dvorske komore od 21. ožujka 1766.

¹⁰ Mjerenje je obavljeno kvadratnim hvatima («quadriorgialiter») radi utvrđivanja cijele površine («ad quadratas orgias»).

¹¹ »quod cives alii pro, alii contra votizandum clamorem ingentem quem ad quarterium usque meum (scil. geometris) ab opposito habitum audire potui...«

¹² »Porro dum in turmam congregatae mulieres civiles, tam magistratuales exmissos mihi adjunctos, quam et me ab operatione tumultariis aggressionibus removissent...«

¹³ Zaključci VIII, str. 214 (Konferencija od 26. svibnja 1766).

da se mjerenje u redu i miru obavi, a posebno da se pobrine da ga pučki tribun i građani ne ometaju.¹⁴

Budući da to nije koristilo, dopisom od 28. svibnja 1766. Komora razjašnjava da novoj izmjeri grada nije svrha povišenje dotadašnjih poreza ili nametanje novih tereta, nego se njome želi postići pravednija odmjera poreza i gradskih tereta, koju je dotada Magistrat obavljao po svojem nahođenju.¹⁵

Kako je pučki tribun neprekidno nastojao da podigne bunu, čak i većih razmjera, Komora 18. srpnja 1766. određuje da se on smjesta ukloni i da se postavi novi pučki tribun, koji će biti dorasliji toj dužnosti i koji će biti miroljubiv.¹⁶ To još jednom ponavlja uz izričit nalog da se tribun Petar Mihanović ukloni s te dužnosti i da se proglasi kao nesposoban za obavljanje bilo kakve javne službe ili dužnosti.¹⁷ No, razdor se u gradu nastavlja. Krajem srpnja u prisustvu zastupnika Kraljevskog fiska održana je sjednica magistrata i izabrane općine u cilju da se poluči suglasnost za nastavak izmjere, ali je to dalo povoda građanima da u noći između 31. srpnja i 1. kolovoza svagdje postave straže, misleći dakako da će mjernik svoj posao noću obaviti. Kada je u zoru 1. kolovoza mjernik na licu mjesta pokušao nastaviti mjerenje, u tome ga zapriječi zamjenik pučkog tribuna, zaprijetivši mu s uzidnutom palicom, dok su sa sviju strana nailazili građani i tako ga ponovno odvratili od rada. Tek je polovicom rujna na temelju zaključka Hrvatskog sabora otpor smiren,¹⁸ ali uz posredovanje zastupnika Kraljevskog fiska i kraljevskog povjerenika Sigismunda Komaromyja,¹⁹ koji je u tu svrhu došao u Varaždin.²⁰

Kneidinger je svoj posao dovršio 20. listopada 1766, pa je jedan primjerak svojeg tlocrta predao gradu Varaždinu, dok je drugi primjerak poslao Kraljevskom komorskom vijeću.²¹

Buna varaždinskih građana od godine 1766, koja jasno dokazuje otpor tih građana protiv samovolje Magistrata i protiv narušavanja pravica grada, bila je i za ono doba izuzetna. I Baltazar Krčelić opširno se osvrće na taj događaj. Opisujući ga, navodi da su građani naknadno saznali da su gradski bilježnik Ambroz Velačić i kapetan Jakov Fricz zatražili izmjeru gradskog zemljišta. To ih je toliko uzbudilo da su navedene gotovo »sunovratili s prozora«. Obojica su svrgnuti,²² a bilježničku čast dobije Etlinger.²³

¹⁴ HAV AGV II-67.

¹⁵ HAV AGV III-71: »ut antiquum quod hactenus nulla habita fundorum civilium aequali proportione, pro libitu magistratus civici domibus dumtaxat civium impositum fuerat, observata juxta proportione aequaliter partiatur...

¹⁶ HAV AGV III-76.

¹⁷ HAV AGV III-84.

¹⁸ Zaključci VIII, str. 221 (sjednica od 15. i slijedećih dana rujna 1766).

¹⁹ HAV AGV III-99, 6. veljače 1767: »fiscalis procurator« u Kraljevini Hrvatskoj boravio je u Varaždinu u 1766. godini 79 dana, za koje mu vrijeme pripada dnevnica od 213 forinti i naknada za podvoz od 31 forinte, zajedno 244 forinte.

²⁰ Zaključci VIII, str. 232.

²¹ O »Kneidingerovoj mapi«, v. i Androić, Varaždin, str. 70 (bilješka 61).

²² Baltazar Adam Krčelić, *Annuae ili historija 1748—1767*, Zagreb 1952. (prijevod V. Gortana), str. 534: godine 1767. među građanima koji dočekuju kraljevskog komesara Kollera spominje se i varaždinski gradski kapetan Fricz, koji je prema tome nakon bune iz godine 1766. ostao gradski kapetan.

Kako je već spomenuto, u povodu ovih nemira Ugarska dvorska komora šalje u Varaždin svoga povjerenika Žigmunda Komaromyja, koji već u rujnu počinje istragu. Sada se svatko želi opravdati. Magistrat svojim izvještajem od 15. listopada tuži pučkog tribuna Petra Mihanovića da je on na vlastitu ruku spriječio Kneidingera u započetu radu i pozvao građane na bunu. On je Magistrat nazvao »izdajicom pravica«, a sebe isticao kao jedinog branitelja tih pravica. Napokon je digao na bunu i žene, koje su Kneidingera silom odvratile da ne obavi izmjeru. Zbog toga ga je Magistrat suspendirao od dužnosti i na njegovo mjesto postavio Ivana Jeleševića.²⁴

Komaromyju je u kratko vrijeme predano mnoštvo tužbi građana protiv Magistrata, koje on dostavlja Magistratu na razjašnjenje.²⁵

3. KNEIDINGEROV IZVJEŠTAJ

Dosljedno naredbi Ugarske komore Kneidingerov izvještaj ne ograničuje se samo na izmjeru područja grada nego sadrži i mnogobrojne opaske o potrebama grada i prijedloge o boljem gospodarenju.²⁶

U uvodu opisuje važnost prilaznih cesta za trgovački promet i potrebu njihova popravka i redovitog održavanja. Treba urediti i gradske ulice i trg, a kasnije bi se mogle neke ulice i opločiti. Treba izgraditi kanalizaciju za odvoz zagađene vode. Treba organizirati obranu od tuče, a zato postoje mužari koji služe prilikom dolaska dostojanstvenika na područje grada i u doba gradskih proslava.

Treba urediti gradske bedeme i opkope, koji su zapušteni, premda su u ime njihova održavanja građani oslobođeni od plaćanja nekih poreza.

I vojna obaveza građana te obaveza stražarenja po gradu treba se postaviti na nove temelje. Među ostalim se predlaže da se uz umjerenu plaću postavi stjegonoša, nadzornik straža i njegov zamjenik, pa dalje četiri desetnika, dvojica bubnjara i jedan trubljač (flautista), zatim neka se ustroji četa od 50 mladića za vojne potrebe i za stražarenje. Njima treba nabaviti odore (»uniformes«) kojima će se moći služiti kada su u službi, a inače ih ima čuvati kapetan.²⁷ Dakako da te mladiće treba prema službi primjereno nagrađivati. Oni će biti obvezni na vježbe, ali i ostali mlađi građani trebali bi se izvježbati da budu u slučaju potrebe sposobni za ratovanje.

Varaždinski bilježnik Ambroz Velačić uživa u redovima hrvatskih staleža ugled. Sabor ga bira u različite odbore i povjerenstva (Zaključci VIII, str. 135, 197 i 202, g. 1765. V. Krčelić, n. dj., str. 477, g. 1764).

²³ N. dj., str. 527.

²⁴ HAV AGV, 15. listopada 1766. (Regesta).

²⁵ HAV AGV, X-79, 10. studeni 1766. Svega 26 priloga!

²⁶ HAV AGV, fasc XI, E-62.

²⁷ Opširno o varaždinskoj gradskoj »gardi« i razvitku njezine glazbe v. Androić, Varaždin, str. 53. On spominje doček baruna Kollera u Varaždinu, gdje je imao instalirati Hrvatsko kraljevsko vijeće. Prema nalogu Marije Terezije imali su ga pred gradskim vratima uz magistrat i građane dočekati i 24 naoružana i uniformirana varaždinska građana.

Treba organizirati i stalnu zaštitu od požara i za to nabaviti potrebne sprave. Građani imaju pribaviti dovoljno posuda, a između njih treba izabrati dovoljan broj za gašenje vatre sposobnih građana i tome odgovarajući broj kola s kočijašima.

Velikaši, plemići i građani koji imaju kuće unutar gradskih zidova izuzeti su od ukonačivanja vojnika, ali se od te dužnosti otkupljuju plaćanjem dvostrukog poreza kojim su opterećeni građani u podgrađu. Utvrđeno je, međutim, da su i plemići u podgrađu oslobođeni od dužnosti ukonačivanja vojnika, pa je pravedno da i oni snose poreze u dvostrukom iznosu.

Pravedno je i to da dvostruke poreze i daće plaćaju i oni koji imaju zemljišta na području grada, a ovdje ne stanuju.

Postoji dužnost da kupci nekretnina na području grada prilikom prijave ugovora plate 1% od kupovine. Događa se, međutim, da kupac, dobivši novac za prodane nekretnine, odlazi zajedno s novcem u inozemstvo. Opravdano je da se takav oporrezuje s 5% od dobivena novca koji namjerava iznijeti.

Grad je dužan uime kraljevinskog poreza godišnje plaćati 250 forinti, dok se uime »miholjšćine« i »martinšćine« ubire 525 forinti i 25 denara, od kojih se daje grofovima Erdödy kao vlasnicima grada 300 forinti, dok je za uzdržavanje četvorice stražara i četvorice vratara potreban iznos od 225 forinti i 75 denara. Obračunavši sve to i dodavši troškove za izvršenje onoga što je naprijed nabrojeno, gradu je potreban iznos od 1516 forinti, za koji treba raspisati porez na zemljišta koja su sada izmjerena četvornim hvatima. Slijedi prijedlog za to oporezivanje, u kojem je najzanimljivije kako je Kneidinger zamislio oporezivanje zemljišta na užem gradskom području:

a) *Zemljišta unutar gradskih zidova* na koja se plaća dvostruki porez treba podijeliti u tri razreda:

1. U prvi razred razvrstana su zemljišta ukupne površine od 10.762 četvorna hvata, od kojih se po 3 ugarska denara plaća na svakih 5 hvati, a to čini ukupno 64 forinte 57 krajcera.

2. Drugi razred čine zemljišta ukupne površine od 4.502 1/2 četvorna hvata, od kojih se po 2 1/2 ugarska denara plaća na svakih pet hvati, tj. ukupno 12 forinti 51 krajcar.

3. Treći razred ima ukupno 4.376 1/4 hvati, računajući svakih 5 hvati po 2 denara, što ukupno daje 17 forinti 50 krajcara.

b) *Zemljišta u podgrađu* podijeljena su također u tri razreda:

1. Prvi razred ima 60.841 1/4 četvornih hvati, od kojih se na svakih 10 četvornih hvati plaćaju po 3 ugarska denara ili ukupno 182 forinte i 52 krajcara.

2. Drugi razred ima 97.738 1/2 četvornih hvati, računajući svakih 10 četvornih hvati po 2 1/2 ugarska denara, čini ukupno 244 forinte i 34 krajcara.

3. Treći razred izmjeren je sa 72.086 četvornih hvati, od kojih se na svakih 10 četvornih hvati plaća po 2 ugarska denara, tj. ukupno 144 forinte 17 krajcara.

c) *Oranice su razvrstana u tri razreda, i to:*

1. Prvi razred čine polja s ukupnom sjetvom od 2.078 $\frac{1}{4}$ vagana, računajući svaki vagan po 10 ugarskih denara, što čini ukupno 207 forinti i 80 krajcara (!).

2. Drugi razred s ukupnom sjetvom od 601 vagan, računajući svaki vagan po 8 ugarskih denara, čini 48 forinti 8 krajcara.

3. Treći razred ima polja s ukupnom sjetvom od 1570 $\frac{1}{2}$ vagana po 5 ugarskih denara ili ukupno 78 forinti i 52,5 krajcara.

d) *Livade su isto tako podijeljene u tri razreda:*

1. Prvi razred ima 356 $\frac{1}{4}$ kosca, računajući po koscu 8 ugarskih denara, što čini ukupno 28 forinti i 50 krajcara.

2. Drugi razred ima 354 $\frac{1}{2}$ kosca, od kojih se svaki računa sa 6 denara, tj. ukupno 21 forintu i 27 krajcara.

3. Treći razred ima samo 32 $\frac{1}{4}$ kosca po 4 denara, ili ukupno 1 forintu 29 krajcara.

e) *Vinogradi su također podijeljeni u tri razreda, kako slijedi:*

1. Prvi razred ima 2823 kopača po 6 denara, ili ukupno 169 forinti i 38 krajcara.

2. U drugi razred su svrstani vinogradi s ukupnom površinom 275 kopača, od kojih se na 5 kopača ima platiti po 5 $\frac{1}{2}$ denara ili ukupno 15 forinti i 2 $\frac{1}{2}$ krajcara ili točnije 12 $\frac{1}{5}$ krajcara.

3. U trećem razredu ima 50 kopača vinograda, računajući svaki po 5 denara, što čini 2 forinte 50 krajcara.

f) *Šume su podijeljene u dva razreda.*

1. Prvi razred ima 167 $\frac{1}{4}$ jutara, računajući svako jutro po 15 denara, što daje ukupno 25 forinti i 8 krajcara.

2. Drugi razred ima 269 $\frac{3}{4}$ jutara po 10 denara ili ukupno 26 forinti i 97 krajcara.

Posebno su iskazana *zemljišta stranaca*, tj. onih koji nisu građani Varaždina, i to:

a) *Polja* od 103 vagana sjetve po 20 denara ili ukupno 20 forinti 60 krajcara.

b) *Livade* prvog razreda površine od 5 $\frac{1}{2}$ kosca, računajući svakog kosca sa 16 krajcara, što daje 88 krajcara.

c) *Vinograda* prvog razreda ima 216 kopača po 12 denara, tj. ukupno 25 forinti i 92 krajcara.

d) *Šume* prvog razreda svega 8 $\frac{1}{2}$ jutara po 30 denara, ili ukupno 2 forinte i 55 krajcara.

Sveukupni iznos poreza na izmjereno zemljište

iznosi prema prednjem računu

1349 forinti 98 krajcara

Kneidinger tome dodaje i porez na

trgovce i obrtnike od

166 forinti 2 krajcara

a to je ukupno poreza

1516 forinti — krajcara²⁸

²⁸ Kneidinger u svom nacrtu od godine 1766. nije označio veličinu svojih mjera, ali je izričito navedeno da je mjerenje obavio bečkim hvatom. Uzevši dužinu hvata s 1,896 m, površina je njegova četvornog hvata 3,5948 m²

U Kneidingerovu izvještaju ima i drugih prijedloga: prihod od vagarine, obalarine (mostovine), tržnih daća, poreza na točenje vina i na mesnice treba dati u zakup najboljem nudiocu. Zemljišta koja pripadaju gradu od kojih se sada ne plaća porez trebalo bi prodati, a tlaku kmetova koji su ta zemljišta dosada obrađivali treba iskoristiti za obrađivanje krčevina. Dalje slijede prijedlozi za iskorištavanje neobrađenih zemljišta, pa o paši i pašnjacima.

Kneidinger se nadalje poziva na tlocrte od 29. siječnja 1765, u kojima je već predloženo korištenje krčevina i šuma, pa je istaknuto mišljenje da treba postaviti što više košnica.

Dosada nisu iskorišteni opkopi, koji obuhvaćaju površinu od svega 33.841 četvorni hvat. To se zemljište treba građanima i doseljenicima prodati (najmanje po 12 krajcara hvat), a time bi se dobio iznos od 6768 forinti i 12 krajcara (tj. forinta se računa po 60 krajcara). Taj se iznos može korisno upotrijebiti, kao npr. za gradnju kanala do Drave.

Zapušteni podrum u vijećnici mogao bi se popraviti i dati u zakup za kavanu ili za skladište robe.

Tako se nižu još mnogi prijedlozi, među kojima je svakako vrijedno spomenuti prijedlog o ženskoj ubožnici (*»xenodochium vel potius morbidarium mulierum lazaretus«*).²⁹ Ta je ubožnica sada smještena kraj franjevačkog samostana, a bolje bi joj bilo mjesto u gornjem podgrađu, gdje ima zgrada s 8 prostorija. Tamo će lakše skupljati milostinju, a imaju pri ruci i crkvu sv. Florijana. Naprotiv, na mjestu gdje je ubožnica sada smještena, grad treba podići gostionicu i proširiti je prema previše širokoj ulici.

Navedene bijednice, koje sada imaju na gradskom zemljištu 18 kmetova, a posjeduju i polja i vinograde, oslobođene su plaćanja poreza, premda tim nemoćnim osobama više pristaje da se mole Bogu nego da se bave gospodarstvom. Zato će biti korisnije da se ti kmetovi podvrgnu gradu. Ako pak grad ta polja i vinograde povoljno proda onomu koji najviše nudi, tada se može dobivena glavica uz kamate sačuvati u gradskoj upravi ili na kojem drugom sigurnom mjestu. Povrh toga neka se oporučiteljima šavjetuje da barem po 3 forinte ostave za navedene nemoćnice.

Raspis poreza (repartitio) koji je grad obavio 25. veljače 1768. uzima kao osnovnu mjeru polja jutro (jugerum) od 1600 čhv. Polje od 1 vagana sjetve ima oko 550 čhv (točnije 533 čhv).

U tom raspisu poreza i kopač vinograda I. razreda ima površinu od 100 čhv, a kosac I. razreda 1000 čhv (HAV AGV R.a. T-1, LXVI-50).

Na području Varaždinske županije u to se doba jutro šume računa s 2000 čhv, a to je i mjera kojom se Kneidinger služi.

Kneidinger računa rajnsku forintu sa 60 krajcara ili 100 ugarskih denara.

²⁹ Androić (Varaždin, str. 25) navodi da je u Varaždinu prema popisu od godine 1770. u ubožnici bilo 8 staraca i 12 starica, dok je istodobno popisano 20 prosjaka i 29 prosjakinja.

Kratice

AGV — Arhiv grada Varaždina;

AGV R.a. — Arhiv grada Varaždina, Radikalni arhiv;

HAV — Historijski Arhiv Varaždin.

Zaključci: Zaključci Hrvatskog sabora, Zagreb 1958. i dalje.

Treba uzeti u obzir i to da župnik ima na zemljištima u gradu smještene 46 kmetova i želira (inquilini), prebendar također ima 12 kmetova, a učitelj još 3, koji su svi smješteni na zemljištima u gradu. Svi ti podložni kmetovi i želiri izmiješani su s gradskim kućama, a spadaju pod sudbenost grada. Nije pak prikladno da su u jednom te istom kraljevskom slobodnom gradu jedni kmetovi, a drugi građani, i da su ipak i jedni i drugi podložni istom gradskom magistratu. Budući da su svi oni koji borave na slobodnom području po povelji izuzeti od osobne tlake i drugih službi, bit će potrebno da se navedeni otkupe od kmetstva, a budući da ionako već imaju kupljene kuće i zemljišta, treba ih potpuno dati u nadležnost Magistrata, opteretivši ih razmjerno s teretima koje snose građani. Župniku, prebendaru i učitelju treba iz poreznog prihoda dati primjeren dohodak.

Ubuduće treba zapriječiti da velikaši i plemići koji su stekli građanska prava dovoze u grad radi prodaje i vino s područja drugih županija, dok građani svoje vino ne mogu prodati. Uvoz vina treba stoga opteretiti dacom od najmanje 12 krajcara po požunskom vedru (= 54,30 l). Oni velikaši i plemići koji nisu građani neka pri prodaji uvezenog vina plaćaju po vedru 20 krajcara.

Nadalje treba zapriječiti da strani trgovci svoju robu prodaju izvan sajmenih dana. Ponedjeljak, utorak, četvrtak i petak smiju samo domaći trgovci prodavati svoju robu, na što treba oštro paziti.

Gradskim se pašnjacima sada služe i prolaznici, putnici, pa i stanovnici susjednih sela. To treba također zabraniti, odnosno vezati uz dozvolu gradskog kapetana, s time da se za svaku tegleću marvu ima platiti pašarina u iznosu od 1 denar na dan, izuzevši prijevoznike koji dovoze robu građanima ili svojim gospodarima koji imaju posjed u gradu.

Kako u gradu uvijek nedostaje opeka i vapno, moglo bi se građanima dozvoliti da grade ciglane i vapnare, ali s time da od svakih 1000 opeka plate po 50 denara u korist gradske blagajne, a od svakog vedra vapna 2 1/2 denara.

Treba nastojati da se grad što više naseli, pa će biti dobro da se ustupi zemljište onima koji ovdje žele graditi kuće.

Za postavljanje vodenih mlinova na dravskim obalama treba naplatiti najmanje po 1 forintu 50 denara od svakog mlina.

Pomanjkanje radne snage prouzročeno je malim nadnicama, koje prema nalogu Magistrata bez hrane iznose 2 1/2 odnosno 3 groša. Te nadnice treba povisiti barem za 1 groš.

Kneidingerove misli o gradskom gospodarstvu temelje se na zasadama koje Bečki dvor preko svoje Austrijske i Ugarske komore dosljedno provodi, premda su one već i u ono doba preživjele. U njima se jasno odražava mišljenje austrijskih ekonomista iz druge polovice XVII. i prve polovice XVIII. stoljeća, kojih se Bečki dvor ni sada još neće odreći. Tu jasno dolaze do izražaja i nastojanja Marije Terezije da gradsku upravu što više podvrgne centralnim državnim organima i da je preobrazi u moćno oružje centralističkog apsolutizma, kao što je to već polovicom XVIII. stoljeća prividno polučeno s hrvatskim županijama. Skučivanje vlasti gradskih or-

gana karika je u prodiranju birokracije na područje Hrvatske, posebno nakon osnutka Kraljevskog vijeća za Kraljevine Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju kao rasadniku birokratizma.

Tome se nije mogao oduprijeti ni grad Varaždin. Ni mnogobrojna nasilna uklanjanja »zakonito« ili »nezakonito« izabranih gradskih organa ne pomažu. Za to se brinu kraljevska povjerenstva, koja se u svakom slučaju takve »bune« pojavljuju u Varaždinu sa zadatkom da uspostave mir i red u tom gradu — u čemu uvijek uspijevaju, ali samo na kratko vrijeme. Ipak je i Varaždin u to doba na pragu novog razdoblja naših gradova, kojemu je značajka postupno prodiranje birokracije.